

krštavanja turskih zarobljenika, za što smatra da nije dovoljno istražena u historiografiji.

Četvrti dio (*Die Anderen' in der Historiographie und Erinnerungskultur*) obuhvaća četiri rada o slici „Drugoga“ u historiografiji i kulturi sjećanja.

Gergely Tóth u prilogu (*Was bleiben von den Türken? Geschichte und Relikte der Osmanischen Herrschaft in Ungarn im Werk des Geschichtsschreibers Mathias Bél (1684-1749), 235-249*) istražuje djelo Mathiasa Béla *Notitia Hungariae novae historico geographica* (Geografsko-povijesni opis suvremene Ugarske po županijama) kao jedan od najvažnijih izvora za kasnoosmansko odnosno rano postosmansko razdoblje ugarske povijesti.

Dénes Sokcsevits u prilogu *Das Ungar-nbild in der kroatischen Literatur vor dem Illyrismus* (251-263) na temelju brojnih primjera konstatira da je do konca 18. stoljeća u hrvatskoj književnosti postojao pretežno pozitivan doživljaj Mađara, a doživljaj „Drugih“ ovisio je općenito o mijenama političkoga interesa.

Prilog Nenada Moačanina *The Die-Hardism of the Pre-Reform Ottoman World in Bosnia: Matija Mažuranić's "Tourist Visit" (1839/40)* (265-274) kronološki izlazi iz okvira knjige, ali se ipak uklapa u njezin kontekst jer donosi analizu jednoga svjedočanstva o osmanskoj Bosni prije početka provođenja tanzimatskih reformi – putopisa Matije Mažuranića.

Zsuzsa Barbarics-Hermanik *Türkengedächtnis in Ungarn. Die Rolle der Gedächtnis-sorte Mohács und Szigetvár im Prozess der nationalen Identitätsbildung* (275-297) na primjeru spomen-područja u Mohaču i Sigetetu razmatra kako su takva mjesta, na kojima su se odigrale neke od ključnih bitaka s Osmanlijama, instrumentalizirana u kulturi sjećanja, pri čemu je ostvarena simbioza nacionalne i vjerske komponente.

Na kraju se još nalaze slikovni prilozi (299-308) te, vrlo praktično za daljnje istraživanje, popis radova o povijesti i kulturi sred-njoistočne Europe nastalih u sklopu GW-ZO-a u izdanju Franz Steiner Verлага. Šteta je samo što radovima u knjizi nisu priloženi nikakvi biobibliografski podaci o autorima.

Mislav Gregl

Dragana Kujović. Školska literatura na orijentalnim jezicima u arhivskim i muzejskim fondovima Crne Gore. Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 2014., 184 stranice

Arhivski i muzejski fondovi na orijentalnim jezicima svjedoče o kulturnim i civilizacijskim dosezima naroda pod osmanskom vlašću i bogatstvu osmanskoga naslijeđa na našim prostorima. Unatoč iznimnoj važnosti za upoznavanje različitih aspekata povijesnoga identiteta rukopisne knjige na orijentalnim jezicima nisu dostatno istražene i predstavljene javnosti. Razloge izostanka snažnijega interesa za orijentalne rukopise i tiskanu građu na području Crne Gore istražila je Dragana Kujović u knjizi *Školska literatura na orijentalnim jezicima u arhivskim i muzejskim fondovima Crne Gore*.

Spomenuta studija rezultat je istoimenoga projekta Istorijskoga instituta Univerziteta Crne Gore, a objavljena je uz materijalnu podršku Ambasade Ujedinjenih Arapskih Emirata u Podgorici. Važno je istaknuti da publikacija predstavlja opsežan rad na arhivskoj građi pohranjenoj u arhivu Odbora islamske zajednice u Baru, Arhivskome odjeljenju Berane, arhivu Odbora islamske zajednice u Bijelome Polju, arhivskome fondu Huseinpašine džamije, fondu Zavičajnoga muzeja u Pljevljima i privatnoj zbirci dr. Šerbe Rastodera. Evidentirana arhivska građa tematski je razvrstana (uz kratke tehničke naznake i faksimile) u *Prilogu* knjige.

Nakon *Uvoda* (7-8), koji je predstavljen i na arapskome (9-10) i engleskome jeziku (11-12), slijedi šest kratkih poglavlja koja „nastoje da osvijetle porijeklo prisustva, ulogu i značaj orijentalne islamske pismenosti u sveukupnom kulturnom životu crnogorskog društva.“ Ključna razmatranja sažeta su u *Zaključku* (59-60), koji prati popisana arhivska građa u *Prilogu* (61-182) te *Registar ključnih pojmova i izraza* (183-184).

U prvome poglavlju *Neki nezaobilazni elementi u razmatranjima o velikim promjenama u crnogorskom društvu* (13-18) autorica razmatra odnos nove vlasti i pravoslavnoga stanovništva prema lokalnim muslimanima nakon uzmicanja Osmanlija i stvaranja samostalne Kraljevine Crne Gore 1878. godine. Pri tome je istaknuto da je dominacija kršćanskih i europskih tradicionalnih vrijednosti rezultirala fizičkim i duhovnim povlačenjem muslimanskoga stanovništva. Taj se proces jasno očituje u zakonskim rješenjima novoga obrazovnog sustava. Sagledavanjem događaja u širem kontekstu „Zapada nasuprot Istoku na balkanskom međuprostoru“ autorica daje naslutiti razloge nedovoljnoga interesa za orijentalnu baštinu Crne Gore.

Dublji uvid u spomenutu problematiku pruža iduće poglavlje *Orijentalno-islamska pismenost i crnogorski kulturni stereotipi* (19-24). Temeljem spisa Državnoga arhiva Crne Gore autorica je rekonstruirala školski sustav crnogorskoga društva u 20. stoljeću ističući da su „etničke predrasude i međukonfesionalno nepovjerenje“ glavni razlozi neznatnoga udjela muslimanske djece u sustavu obrazovanja. Analiza pohranjene i registrirane arhivske građe, pretežno udžbeničkoga karaktera, pokazala je da su predrasude iz 20. stoljeća naslijeđene i u 21. stoljeću. Naime, osnovne razloge nesređenome stanju arhivskih jedinica koje su „registrovane pod zajedničkim, gotovo nepristojnim nazivom turske knjige“ autorica pronalazi u aroganciji i ravnodušnosti prema Istoku te nestručnosti i neznanju. U nastavku studije autorica otkriva koji se rukopisi i tiskana građa od ne-

procjenjive vrijednosti kriju pod zajedničkim imenom „turske knjige.“

Pojedini orijentalni rukopisi crnogorske provenijencije popisani su u arhivskim katalozima objavljenima inicijativom bosanske i srpske historiografije. Spomenuta djela pružaju ograničen ali važan uvid u prepisivačku djelatnost na crnogorskome tlu, koja je rekonstruirana u poglavlju *Radovi autora i prepisivača na orijentalnim jezicima iz Crne Gore (ili nastali u Crnoj Gori)* (25-32). Prema autoričinu istraživanju niti jedan od predstavljenih rukopisa pohranjenih u službenim državnim institucijama Sarajeva, Beograda i Zagreba nije sačuvan u crnogorskim arhivskim i knjižničnim fondovima.

Među orijentalnom građom sačuvanom na prostoru Crne Gore nalazi se dvadeset i šest kataloški obrađenih arhivskih jedinica pohranjenih u arhivu Odbora islamske zajednice u Baru. Najveći dio zbirke čine udžbenici, opis kojih autorica donosi u poglavlju *Orijentalno-islamsko nasljeđe u Crnoj Gori između religijskog predznaka, nevidljivosti i identitetske posebnosti u multikulturnom kontekstu: pisana građa na orijentalnim jezicima u Arhivu Odbora Islamske zajednice u Baru - od evidentiranja do pokušaja vrednovanja* (33-37). U poglavlju je pokrenuto pitanje određivanja kriterija za procjenu vrijednosti rukopisa, koje do sada nije naišlo na konsenzus znanstvene zajednice. Među najvrednije primjerke crnogorske orijentalne baštine autorica izdvaja Kur'an iz Husein-pašine džamije i najstariji prijepis Kur'ana iz 1249./1250. godine.

Nezaobilazna pitanja poput nepovratnoga prijenosa i otuđenja crnogorskih arhivskih fondova tijekom ratnih pustošenja te otkupa nepopisanih privatnih zbirki autorica je razmotrila u poglavlju *Četiri kaligrafska ispisa iz etnografske zbirke Zavičajnog muzeja u Pljevljima* (38-41). Zbirka Zavičajnoga muzeja u Pljevljima obogaćena je poklonjenim i otkupljenim umjetninama među kojima se izdvajaju četiri kaligrafska zapisa otkupljena 1952. i 1956. godine od Ibrahima Tahirbegovića,

Mustafe Tarabe, Šadije Selmanovića i Marka Kažića. Analizirajući pismo, kvalitetu i sadržaj kaligrafskih zapisa, autorica primjećuje da su pojedini predmeti neadekvatno zavedeni u inventarne knjige muzeja.

Slijedi poglavlje *Prilog rekonstrukciji sistema orijentalno-islamskog školstva u Crnoj Gori: udžbenici na orijentalnim jezicima - arhiv Odbora islamske zajednice u Baru, Arhivsko odjeljenje Berane, arhiv Odbora islamske zajednice u Bijelome polju, Zavičajni muzej Pljevlja, arhivski fond Husein-pašine džamije, privatna zbirka (vlasnik dr. Šerbo Rastoder) (42-58)*, koje donosi prikaz muslimanskoga obrazovnog sustava od 18. do 20. stoljeća kroz vrste islamskih škola, profile učitelja, nastavni plan, školske predmete te udžbenike i školsku literaturu. Iscrpan popis školske literature, koji je pohranjen u crnogorskim arhivskim i muzejskim fondovima, predstavljen je u *Prilogu* (61-182). Udžbenici su kategorizirani prema općemu karakteru i nastavnim predmetima na: vjeronaučnu literaturu, pedagošku literaturu, pravnu (šerijatsku) literaturu, filološku literaturu, povijest, matematiku, biologiju (botaniku), agrikulturu, geografiju, logiku, higijenu, administrativnu prepisku, ekonomiju, novine i ostalu građu. Uz faksimile arhivske građe nalazi se i pripadajuća signatura, godina nastanka te opis fizičkoga stanja dokumenata uz napomenu znatnijih oštećenja. Autorica na koncu zaključuje da je u ozračju pobjedničke euforije i kršćanske nadmoći orijentalno stvaralaštvo potisnuto i podcijenjeno iako ono predstavlja neodvojivu sastavnicu višeslojnoga crnogorskog povijesnog identiteta.

Objavljena studija dragocjeni je doprinos u popunjavanju kataloških praznina kulturnoga stvaralaštva pod osmanskome vlašću. Strpljivi rad i dugotrajno istraživanje koji se kriju iza kataloške obrade orijentalnih rukopisa u Crnoj Gori nesumnjivo će naići na pozitivnu recepciju šire znanstvene zajednice i potaknuti nova istraživanja u tome smjeru.

Ruža Radoš

Historijski zbornik, godina LXVII., broj 1 (2014), 1.-320. stranica;

Historijski zbornik, godina LXVII., broj 2 (2014), 321.-459. stranica

Godine 2012. u izdanju *Društva za hrvatsku povjesticu* izašla su dva nova broja časopisa *Historijski zbornik* koji donose niz radova, od članaka i prijevoda stranih tekstova, preko ocjena, prikaza i izvješća sa skupova, do tekstova u čast nedavno preminulim povjesničarima. Usto, dok je prvi standardno posvećen tematski i vremenski raznovrsnijoj problematici, drugi je broj posvećen specifičnoj temi pod naslovom *Socijalizam na klupi*.

Prvi broj započinje rubrikom *Članci* (1-213) koju otvara prethodno priopćenje Ivice Prlendera *Dubrovačke teritorijalne pretenzije prema srednjodalmatinskim otocima* (1-9). U ovome radu autor analizom metoda i modela dubrovačke politike u razdoblju od 12. do 15. stoljeća daje pregled te nastoji prepoznati motive kontinuiranih težnji dubrovačke komune za ovladavanjem otocima Korčulom, Bračom i Hvarom. Poznatom epizodom iz hrvatske povijesti, na temelju jednoga neiskorištenog zapisa, bavi se Krešimir Kužić u radu pod naslovom „*Bitka Hrvata*“ – *bitka na Krbavskom polju 1493. godine* (11-63). Ovaj detaljan prikaz čimbenika koji su doveli do poraza hrvatske vojske popraćen je i brojnim priložima u obliku tabela, prijepisa manje poznatih zapisa o bitki, karata i onodobnih slika. U sljedećemu radu, *Djelovanje frankopanskog vikara Senja viteza Nikole de Barnisa u Rijeci sredinom 15. stoljeća* (65-82), Ozren Kosanović na jednome primjeru istražuje slabo poznatu temu – ličnosti koje su nosile visoke funkcije u službi krčkih knezova Frankapana i njihovo djelovanje. Autor se posebice osvrće na poslovnu djelatnost ovoga frankopanskog vikara te ju uspoređuje s onom istaknutih trgovaca iz dalmatinskih gradova.

Skupina radova novovjekovne tematike započinje člankom Nedina Zahirovića naslova *Crtica iz ratovanja na Krajini: napad zapo-*